

KITEKINTÉS

1990. január 30. és február 2-a között rendezték meg Párizsban a "Nagykönyvtárak jövője" című tudományos szemináriumot. A szemináriumról a magyar résztvevő, **Hegedűs Péter** általános beszámolóját, és utána három előadást közlünk. (A szerk.)

A nagykönyvtárak jövője

Hegedűs Péter

A tanácskozás szervező házigazdája a francia nemzeti könyvtár, a Bibliothèque Nationale volt. A fogadó franciakon kívül 31 ország (Ausztrália, Ausztria, Belgium, Chile, Csehszlovákia, Dánia, Egyiptom, Finnország, Görögország, Hollandia, India, Írország, Izrael, Japán, Kanada, Luxemburg, Magyarország, Nagy-Britannia, NDK, Norvégia, az NSZK, Olaszország, Portugália, Spanyolország, Svájc, Svédország, Szenegál, Szíria, Új-Zéland, az USA és a Vatikán), valamint két nemzetközi szervezet (az Európai Gazdasági Közösség és a UNESCO) képviseltette magát a tanácskozáson. A meghívottak listáján több mint 60 név szerepelt (főként az említett országok nemzeti könyvtárainak főigazgatói, főigazgatóhelyettesei), a téma iránti magasfokú érdeklődés miatt azonban a francia könyvtár- és információügy kiemelkedő képviselői is megjelentek, az ülésteremben olykor 200-nál is többen foglaltak helyet.

A kollokviumot Jack *Lang* a francia kulturális miniszter nyitotta meg. A programban a következő szekcióülések szerepeltek:

- Építkezés és megóvás: egy nagykönyvtár felépítése kapcsán feloldandó paradoxon;
- A kötelespéldány-szolgáltatások jövője;
- A jövő könyvtárait és bibliográfiáit összekapcsoló rendszerek;
- A régi és az új állományok megóvásának módjai;
- A nagykönyvtárak helye a kommunikáció piacán.

A záró plenáris ülés tulajdonképpen egy kerekasztal-konferencia volt a kollokvium címével azonos elnevezéssel.

Bár a szekcióülések témái a "nagykönyvtárak" (értsd: nemzeti könyvtárak) előtt álló, jövőjük szempontjából meghatározó jelentőségű feladatokra utaltak, a tanácskozás fő tárgya - ha nem is deklaráltan, de ténylegesen - az új francia "nagy

könyvtár", a tervezett Bibliothèque de France (BF) (vagy ahogy újabban hívják, Très Grande Bibliothèque (TBG) - Szerk.) felépítése, illetve a Bibliothèque Nationale-lal (BN) való kapcsolata volt. Ahogy azt Lang úr megnyitójában kifejtette a *Mitterrand* elnök javaslatára létrehozott grandiózus terv az új francia nemzeti könyvtár építésére vonatkozóan lehetőséget teremt arra, hogy a nemzeti könyvtár feladatait ismét átgondolják, a kor követelményeihez igazítsák. (Érdemes megjegyezni, hogy több nyugati "nagykönyvtár" jelenleg tervez vagy épít új épületet, pl. a British Library vagy a japán országgyűlési könyvtár.) Ennek számos vonatkozása van a hatalmas állományok tárolásától, hozzáférhetővé tételétől, megóvásától a köteles példányokkal kapcsolatos eljárásokig vagy a legmodernebb technika alkalmazásáig. Az új könyvtárépület tervei valóban lenyűgözőek. (Csak néhány adalék: a Párizs külterületére (Tolbiac) tervezett épületegyüttes négy, nyitott könyv alakú, egyenként 80 méter magas üvegtoronyból, illetve az ezeket összekötő téglalap alakú, több szintes, föld alá is nyúló épületről áll. Mindezen épületek hasznos összapterülete 180 000 m². Érdekes megoldás, hogy az összekötő épületet a tervek szerint park borítja. A 17 olvasói térben 1200 hely várja majd a 12 milliós gyűjtemény olvasóit.)

Ami az új francia nemzeti könyvtár feladatait illeti, megoszlottak a vélemények: egyes elképzelések szerint az 1945 utáni anyagot gyűjtötte volna az új könyvtár, míg az ezt megelőző időszakból származó dokumentumok a régi nemzeti könyvtárban maradtak volna. Éles szakmai vitákat követően végül is azt a koncepciót fogadták el, amely szerint a teljes állományt a Bibliothèque de France őrzi majd, a Bibliothèque Nationale a jelenlegi különgyűjtemények otthonául szolgál egyfajta művészettörténeti nemzeti könyvtárként. Az új könyvtár szakmai előkészítő bizottságának elnöke *D. Jamet* (aki egyébként az előkészítő ülészakban az OSZK-ban is járt tapasztalatcsere céljából) elmondta, hogy tervek szerint a lehető legteljesebb mértékben igyekeznek a modern információs technikát alkalmazni: már az átadáskor az állomány 10%-át digitalizált formában kívánják hozzáférhetővé tenni, elsősorban a CD-ROM technika útján. A Bibliothèque de France várhatóan nagyobb lehetőségei módot nyújtanak arra is, hogy a külföldi publikációk iránti viszonylag enyhe érdeklődést egy erőteljesebb nemzetközi állománygyarapítási politika váltsa fel.

A szemináriumon is felidéztek azt a szakmai érvet, amely az ún. könyvsilók létrehozásának hiábavalóságát taglalta. E szerint nincs értelme méregdrága "könyvsilókat" létrehozni, amelyekben soha vagy nagyon ritkán olvasott könyvek, dokumentumok millióit tárolják az "örökkévalóság" számára. A "siló" kérdése - mint azt Jamet úr elmondta - kellő szakmai felelősséggel megoldható, s az automatizált raktározási technika bevezetésével gyakorlatilag jelentéktelenné válik. A tervek között szerepel olyan új számítógépes katalógus kialakítása, amely a BF-en kívül mintegy 20 más nagyobb könyvtár állományára vonatkozó adatokat is tárolna. Az 1995-ön jóval túlmutató cél a nemzeti könyvtárak nemzetközi hálózatának megteremtése.

K. Cooper, a brit nemzeti könyvtár főigazgatója a British Library új épületének építésével, illetve a könyvtár fejlesztési koncepciójának kialakításával kapcsolatos tapasztalatokról számolt be. Ellentétben a francia példával, ahol az elnöki elképzelést a projekt kidolgozása majd a projekt utólagos alátámasztása követte, a brit nemzeti könyvtár már előre kidolgozta fejlesztési stratégiáját "Kapu a tudáshoz,

1989-1994" címmel, amelynek szerves része volt az új épület terveinek kidolgozása, a nemzeti könyvtár arculatának átalakítása. Ennek első szakasza 1993-ban zárul le, ami további 640 olvasóhelyet teremt a brit nemzeti könyvtár új épületében (St. Pancras) elsősorban a humán- és társadalomtudományok kutatói, valamint a természet-tudományos tájékoztató szolgálat használói számára. A fejlesztési program külön ismertetést érdemelne, itt csupán az alapkoncepcióból szeretnék annyit kiemelni, hogy a nemzeti könyvtár feladata a brit elképzelések szerint nem csupán a dokumentumok tárolása, hanem az információk terjesztése, sőt az ismeretek, a tudományok fejlődésének elősegítése. Mindezt három alapfeltétel befolyásolja: az információs technika változása, az információs piac alakulása (ma már Nyugat-Európában az online információs szolgáltatások piaca nagyobb, mint a könyvpiac), és az információkhoz, illetve az állományokhoz való hozzáférhetőség imperatívusza. A fejlesztési stratégia "kaleidoszkópjának" dimenzióit, azaz az állományokat, a szolgáltatásokat, a más intézményekkel való kapcsolatokat valamint a munkaerőt, a technikát és a könyvtárápületet ezen feltételek függvényében kell összehangolni. Cooper úr szerint "a könyvtáraknak nem könyvmúzeumoknak kell lenniük, hanem úrhajóknak a tudás világegyetemében."

Egy ilyen szeminárium teljes anyagának részletes ismertetése természetesen nem lehet egy rövid beszámoló feladata. Itt csupán néhány olyan további előadásra szeretnék kitérni, amely személyes érdeklődésemet is felkeltette, illetve vélhetőleg a beszámoló olvasói számára is érdekes lehet.

Tocatlian úr, az UNESCO információs programokkal és szolgáltatásokkal foglalkozó irodájának igazgatója az alexandriai könyvtár restaurálásáról, ill. felépítéséről szolt. Idézte *D. Boorstin*-nak, az amerikai Kongresszusi Könyvtár korábbi főigazgatójának a projektum résztvevői körében szállóigévé vált mondatát, amit egy tengerentúli telefonbeszélgetése során tett, álmából felriasztott partnerének: "Hogy alhat valaki, amikor az alexandriai könyvtár helyreállítása még nincs befejezve?" Szerencsére a befejezés már viszonylag közel van, várhatóan 1995-ben nyílik meg az alexandriai könyvtár, amely nem az eredeti könyvtárápület, hanem a könyvtár koncepciójának a helyreállításaként fogható fel. A mediterrán-vidék és a közel-keleti országok régiójának nyilvános tudományos könyvtára a megnyitó időpontjában 200 ezer kötetnek ad helyet, de az épület - amelyet ugyancsak nemzetközi tervpályázat eredményeként építenek fel - 8 millió kötet tárolására lesz alkalmas. A könyvtár egyben múzeumként, restauráló laboratóriumként, sőt nemzetközi információtudományi főiskolaként is funkcionál majd.

Scott asszony, a kanadai nemzeti könyvtár főigazgatója a nemzetközi együttműködés ismételten növekvő fontosságát hangsúlyozta előadásában. Rámutatott arra, hogy a "papírnélküli társadalom" még messze van a megvalósulástól, ugyanakkor a kiadói tevékenység egyidejűleg különböző irányú fejlődésének lehetünk tanúi. Miközben az elmúlt 10 évben mintegy 60%-kal növekedett a hagyományos kiadványok publikálása, a nagyobb körű nyilvánosság számára is egyre hozzáférhetőbbé váltak azok az elektronikus kiadványok, amelyek korábban csupán "belső használatú" adatbázisokként léteztek. Erőteljesen növekszik a multimediális, illetve elektronikus publikációk aránya, ugyanakkor az olcsóbb ún. desk top publishing (asztali ki-

advánszerkesztő rendszer) módszerek terjedésével a papírkiadványok száma is rohamosan növekszik. E kiadványtípusok egyaránt "hajlamosak" a bibliográfiai ellenőrzés hagyományos csatornáinak elkerülésére, ami a nemzeti könyvtárak számára univerzális gondot jelent. E gondok feloldására a könyvtáraknak mindinkább a munkaerő-igényes eljárások arányának csökkentésére és az új technikák mind intenzívebb alkalmazására kell törekedniük. Az elektronikus technika könyvtári alkalmazásának legígéretesebb szinterei ma az olvasói terek (nyilvános gépi katalógusok, elektronikus médiák), illetve az adatkommunikációs hálózatok. Ezek kapcsán J. Michalko, a Research Libraries Group, Inc. (USA) elnöke a könyvtári hálózatokról beszélt. Rámutatott arra, hogy a könyvtári hálózatokba való belépésnél a könyvtáraknak az autonómia, a költségek, illetve az irányítás kihívásaival kell szembenézniük, ugyanakkor a belépéstől a felelősség és hatáskör megosztásában, a könyvtári szolgáltatások rendszerszemléletű fejlesztésében és az erőforrások megsokszorozódásában reménykedhetnek. A hálózatok, mint kommunikációs és információs erőforrások hozzájárulnak a távoli forrásokhoz való hozzáféréshez, a kutatásokba való intenzívebb bekapcsolódáshoz, illetve új erőforrások létrehozásához.

Egy könyvtári hálózat, a holland PICA osztott katalogizálási rendszer terveit ismertette *Costers* úr, a rendszer igazgatója, aki elsősorban a számítógépes rendszerek összekapcsolásához szükséges nemzetközi szabványosítás lassúságát kifogásolta. Szerinte az európai könyvtári együttműködés előtt a következő dilemma áll: vagy folytatódik a nem szabványos inkompatibilis megoldások viszonylag gyors fejlődése vagy pedig a túl lassú szabványosítási folyamat káros módon fékezi az egyes intézmények fejlődését. Véleménye szerint fokozni kellene az elektronikus dokumentumtovábbítás alapvető szabványosítására irányuló erőfeszítéseket, hiszen semmilyen hálózat nem működhet megfelelő szabványok nélkül. Ha ezeket a kezdeményezéseket sikerülne európai szinten megtenni, akkor elsősorban az európai felhasználók "járának jól".

P.G. Scott, az új-zélandi nemzeti könyvtár igazgatója a nemzeti könyvtárak helyét taglalta az információs és kommunikációs piacon.

M.V. Cabral, a portugál nemzeti könyvtár képviselőjében a jövő nagykönyvtáiról szól.

Ugyancsak a nagykönyvtárak változó szerepét vizsgálta *J-P. Gueno*, a Bibliothèque Nationale kereskedelmi igazgatója, aki e változások kommerciális jellegét emelte ki. (E három előadást az általános bevezető után olvashatják, ezért ezekről csak a híradás szintjén szóltam.)

Az előadások közül végezetül utalnék *Parajon Collada* úr hozzászólására, amely az Európai Közösségek közösségi szintű könyvtári fejlesztési programjára vonatkozott. Ez a program öt pontból áll: 1/ a katalógusok automatizálásának ösztönzése (pl. nemzeti bibliográfiák CD-ROM technikán alapuló közzététele); 2/ a különböző számítógépes rendszerek összekapcsolása (elektronikus levelezési szolgáltatások kiterjesztése); 3/ új szolgáltatások (pl. speciális információs szolgáltatások kiterjesztése); 4/ kereskedelmi szempontból is kifizetődő termékek és szolgáltatások kifejlesztésének támogatása; 5/ tapasztalatcsere és know how csere ösztönzése. Az említett területeken megvalósuló projektumok természetesen nem helyettesíthetik az

egy-egy országok szükséges állami szintű erőfeszítéseit, de katalizátorként segítik azok hatékony megvalósítását.

Említésre méltó esemény az előadásokon és szakmai vitákon kívül az, hogy a tanácskozás résztvevői nyilatkozatot fogadtak el a román könyvtárak megsegítése céljából.

Milyen tanulságokat fogalmazhat meg a tanácskozás alapján a magyar résztvevő? Mivel az igen aktuális kérdéseket feszegető szeminárium alapkérdése nem az volt, hogy építsünk-e egyáltalán nagykönyvtárakat vagy sem (sőt a megvalósítás utolsó szakaszában vagy előtt álló grandiózus tervekről hallhattunk), hanem az, hogy hogyan lehet hasznosítani minél ésszerűbben a könyvtárak rendelkezésére álló nem csekély erőforrásokat, kézenfekvő, hogy minden panasz ellenére a nagy nyugati könyvtárak optimisták lehetnek jövőjük felől. Ezt jelzik egyebek között az építésre fordított hatalmas összegek, a gépesítés ösztönzése és gyors fejlődése és a nemzetközi hálózatok jelentőségének felismerése és tudatosítása. Azon lehet - és nyilván érdemes is - vitatkozni, hogy a kereskedelmi jellegű tevékenységek milyen mértékben érvényesüljenek a nemzeti könyvtárak életében, de nyilvánvaló, hogy érvényesülésük nem zárható ki teljes mértékben. Az is egyértelműnek tűnik, hogy csupán kiegészítő jelleget ölthetnek, miközben az állam fenntartási kötelezettsége nem változhat, sőt jelentős eszközöket kell fordítania arra, hogy a könyvtárak meg tudjanak bírkozni az új kihívásokkal. Természetesen a könyvtárak nem játszhatnak passzív szerepet ebben a folyamatban, s itt példaként lehetne említeni a brit nemzeti könyvtár fejlesztési koncepciójának kidolgozását, amely nem csupán a gépesítéssel összefüggésben értelmezi a fejlesztést, hanem a változó környezet, a változó igények, stb. fényében. További fontos mozzanat a nagykönyvtárak jövőjét tekintve a nemzetközi együttműködés jelentőségének ismételt megerősítése. A tanácskozáson hangsúlyozottan politikai korlátok nélküli nemzetközi könyvtári együttműködésről volt szó, amelyre egyre kedvezőbb lehetőségeket nyújtanak a nemzetközi adatkommunikációs hálózatok. Így a kelet-európai országok hasonló intézményei is reménykedhetnek abban, hogy viszonylag rövid időn belül részesei lehetnek a korábbinál jóval magasabb szintű együttműködés előnyeinek. (A tanácskozáson egyébként felmerült, hogy az IFLA nemzeti könyvtári szekciója mellett indokolt volna a nemzeti könyvtárak saját nemzetközi szervezetét is létrehozni, a javaslatot azonban "elnapolták"...)